

Bodens fästning

TIFF-resan genom vårt militärhistoriska arv har nu tagit oss till en del som spelat en stor roll i vårt försvar under hela 1900-talet och som många av TIFF-läsare har personliga erfarenheter av. Bodens fästning och garnison har gått från att varit ett av Sveriges mest skyddade militära områden till att bli Sveriges största militära kulturskyddsområde med en levande garnison. I nästa nr av TIFF kommer en närmare presentation av Försvarsmuseum Boden men vi inleder här med en historik och ett antal unika bilder från en spännande epok i vår militärhistoria.

Text: Thorbjörn Wikström Försvarsmuseum Boden.

Foto/bilder: Ur Försvarsmuseum Bodens och FMLOG:s Regionarkiv Bodens arkiv.

Bakgrunden och centralförsvarsdoktrinen. De Förenade konungarikena Sverige och Norge var under senare hälften av 1800-talet ett av Europas mindre industriellt utvecklade områden. Men den mer utvecklade omvärlden, främst Europa, behövde råvaror som fisk, havre, trä och järnmalm och det hade Sverige och Norge gott om. Inkomsterna av exporten återinvesterades och möjliggjorde en snabb industriell utveckling. En stor del av råvarorna låg i Sveriges norra delar och bland annat för att underlätta exporten av dessa hade järnvägsnätet i Sverige byggts ut till de norra breddgraderna.

Inkomsterna från norr ansågs viktiga för ländernas utveckling och det förekom diskussioner hur norra Sverige skulle försvaras. Centralförsvarsdoktrin där Sverige skulle försvaras

från de centrala delarna av landet som hade utvecklats under 1800-talet var utformat för operationer i mellan och södra Sverige och skulle inte hinna med om norra Sverige anfölls. För att förhindra det beslutade Sveriges riksdag 1900 att Bodens fästning skulle uppföras och arbetena påbörjades omgående i bergen omkring det lilla norrbottniska samhället Boden.

Fästningssystemet

Bodens fästning var en så kallad gördelfästning med fem större samverkande fort som understöddes av mindre mellanverk. De fem fortet var Gammelängs- och Mjösjöfortet som låg nordost i den förväntade anfallsriktningen, Södra Åberget- och Rödbergsfortet som låg på vardera sidan om Luleälven och Degerbergsfortet som låg nordväst för att

förhindra att fientliga förband gick runt fästningen. Huvudbeväpningen på tre av fortet var 12 cm pjäser och 15 cm på de två andra fortet. Fortet var dessutom beväpnade med tre eller fyra 8,4 cm pjäser samt granatkastare. Räckvidden på pjäserna var mellan 6 och 8 km.

Den tidens militära teorier sa att om man skulle försvara en fästning behövde man ha kontroll över det närliggande området för att fientligt artilleri inte skulle kunna beskjuta fortet. I Bodens fall var det ett område med en omkrets på ca 35 km. Enligt gängse teorier skulle det krävas ungefär tusen man per kilometer. Det vill säga för att försvara Bodens fästning behövdes det 35 000 man. Vilket var ungefär hela dåtidens svenska armé bestående av indelta och stående förband.

En stor del av det tidiga fästningsbyggandet gjordes för hand.

Marketerieriet till A 8 1917.

Värnplikt i Bodens

Nu var inte Bodens fästning utvecklat för den gamla tidens försvar utan skulle fungera i det nya allmänna värnpliktsförsvaret som efter en lång debatt i Sverige antogs 1902. För lilla Bodens del innebar det att samhället även blev en betydande garnisonsstad. Det första förbandet som kommer till Boden är Ing 4 som sedan byter namn till Ing 3 som sätts upp 1904. Två år senare kommer delar av fästningsartilleriet A 8 från Karlsborg och 1907 flyttar I 19 till Boden från Notviken utanför Luleå. 1910 flyttar delar av fältartilleriet A 4 till Boden från Östersund. Förbandet kom sedermera att ombildas till A 5. Även andra förband som exempelvis kavalleri, signal, luftvärn och underhåll men även arméflyg samt flera krigsflygfält och krigsledningsfunktioner har funnits i Boden.

Manskapsparken I 19.

För att underhålla Bodens fästning och garnison upprättar armén 1911 ett intendenturförråd som bland annat bestod av havremagasinet, kvarn, slakteri och bageri. Samhället Boden kom på kort tid att flerdubbla sin befolkning och fick 1919 stadsrättigheter.

Från linjeförsvaret till djupförsvaret

Under mellankrigstiden och andra världskriget byggdes mellanverken ut i fästningen. Man övergick från ett linjeförsvaret till ett djupförsvaret. De fem fortet övergick sedermera till lokalförsvaret och under kalla kriget uppgraderas en del av tornpjäserna, exempelvis Rödbergsfortet som 1979 fick nya pjäser med betydande räckvidd.

Bassar på stan.

Mjösjöfortet utgick redan 1978 ur krigsorganisationen då berggrunden inte höll tätt. Trots fortens äldre utformning med förhållandevis kläna skydd och beväpning var fortet en viktig del av lokalförsvaret av Boden fram till 1997 då de två sista, Rödbergsfortet och Södra Åbergsfortet togs ur drift. De två andra fortet hade utgått 1992 ur krigsorganisationen och plomberats.

Hemvärnsövning i S. Åbergsfortet 1992 (Foto: Å. Lidberg).

Kupolerna till S. Åbergsfortet 1992
Foto: Å. Lidberg

Byggnadsminnesmärke 1998

Bodens fästning blev ett statligt byggnadsminne 1998 och det beslutades av regeringen att Rödbergsfortet och Södra Åbergsfortet skulle bevaras både invändigt och utvändigt och de andra tre skulle bevaras utvändigt av naturliga skäl då de redan var plomberade. Senare kom andra viktiga byggnader som exempelvis Ballonghallen och Kommandantsbyggnaden att få ett statligt skydd och A 8 regementsområde

blev förklarat som byggnadsminne av Länsstyrelsen i Norrbotten.

För de som är intresserade av att uppleva Bodens fästning finns det mycket att se. Rödbergsfortet är öppet under sommaren för allmänheten. Helårsöppna Försvarsmuseum Boden sätter in fästningen i ett större sammanhang men skildrar även Bodens stad och garnisons historia plus mycket mer. Utöver det finns det massor av spår kvar av fästningen och med hjälp av de nyritade historiska kartorna som finns att köpa kan man vandra runt i terrängen och se med egna ögon.

Karta med fortet i Bodens fästning med skansar och batterier.

En levande garnison

Nu är det inte så att Boden enbart är ett militärt minnesmärke utan fortfarande i allra högsta grad en levande garnison. I Boden finns Norrbottens regemente I 19 och Artilleriregementet A 9 samt en regional stab samt Norrbottens flygflottilj F 21 finns i grannstaden Luleå.

Flygbild över S. Åbergsfortet.

Det här var TIFF sjunde avsnitt i vår serie om Sveriges militärhistoriska arv som tecknar en bild av varför Bodens fästning byggdes och hur den utvecklats. Detta som en bakgrund till artikeln om Försvarsmuseum Boden, ett av våra 23 museum i Sveriges militärhistoriska arv-SMHA, som kommer i nästa nr. ■